

ECOFEMINISME

Val Plumwood: van ecofeministische rationaliteitskritiek naar intersoortelijke dialoog

Jeanneke van de Ven

Val Plumwood stelt dat de huidige ecologische crises het resultaat zijn van arrogante culturen, die ontkennen dat mensen afhankelijk zijn van de natuur, dat mannen afhankelijk zijn van vrouwen, en dat mensen met economische en beslissingsmacht afhankelijk zijn van onmachtig gemaakte anderen. Culturen gebouwd op het Platoonse dualisme en het empirisme weigeren het belang te erkennen van "de Ander" - natuur, vrouwen, inheemse volkeren, en iedereen die met de minder machtige kant van het rede/materie dualisme geïdentificeerd wordt. Zij analyseert dit hiërarchisch dualisme en pleit voor de overstijging ervan. Zij benadrukt de noodzaak de traditionele westerse opvatting van rationaliteit te vervangen door een ecologische ethiek gebaseerd op empathie voor de Ander, en stelt het opnemen van de intersoortelijke dialoog voor. In het belang van allen.

Val Plumwood overleed tijdens de afwerking van deze tekst voor Oikos. Je mag hem dan ook beschouwen als een hulde aan deze belangrijke ecologische denker.

Ecofeminisme

Als een van de stromingen binnen de radicale ecologie, stelt het ecofeminisme dat er kritische verbanden bestaan tussen de onderdrukking van vrouwen, van gekleurde mensen en mensen uit 'lagere' klassen enerzijds, en de onderdrukking van de niet-menselijke natuur anderzijds. Elk feminisme, elke milieutheorie of milieuethiek die deze verbanden niet legt schiet schromelijk tekort, zo wordt gesteld.

Het feminisme is een beweging, die ernaar streeft mannelijke macht en privileges op te heffen. Anders gezegd, feministen bestrijden het seksisme. Ondanks de vele verschillen tussen feministes, bestaat er grote overeenstemming over het feit dat seksisme bestaat, verkeerd is en uitgebannen moet worden. Volgens Karen Warren (1997) ontstond echter ook geleidelijk aan het inzicht dat bevrijding van vrouwen niet bereikt is zolang niet *alle* vrouwen bevrijd zijn van de vele vormen van onderdrukking. De bevrijding van racisme van gekleurde vrouwen, de bevrijding van klasse-onderdrukking van arme vrouwen, de bevrijding van heteroseksisme van lesbische vrouwen, de bevrijding van ageïsme van jonge en oude vrouwen, de bevrijding van ethnocentrisme van vrouwen uit het Zuiden... Ecofeminisme breidt tenslotte de feministische kritiek van de verschillende vormen van sociale dominantie uit tot de

dominantierelatie met de natuur en wordt in die zin een theorie van alle vormen van onderdrukking.

Ecofeminisme is meer dan een radicale ecofilosofie: de ethiek is in het ecofeminisme ondergeschikt aan een theorie van de macht. Het bekritiseert andere radicale ecofilosofieën omdat ze geen adequate benadering van de sociale structuur en van politieke macht kennen. Volgens ecofeministen wordt in patriarchale culturen niet alleen de natuur in hoge mate geïdentificeerd met het vrouwelijke, maar is ook het omgekeerde waar: vrouwen worden in deze culturen gezien als dichter bij de aarde of de natuur. Deze identificatie heeft onomstotelijk een complexe moraliteit tot gevolg gehad, gebaseerd op dominantie en uitbuiting van zowel vrouwen als natuur.

De vereenzelviging van vrouwen met natuur is heftig bestreden door feministen, die aantoonde dat deze vereenzelviging gebruikt werd en wordt om zowel de onderdrukking van vrouwen als van de natuur te rechtvaardigen. Het westerse concept van de rede, die mannelijkheid associeert met rationaliteit en vrouwelijkheid met natuur vormt de belangrijkste intellectuele basis voor de onderdrukking van vrouwen.

Val Plumwood en het centrismeconcept

Val Plumwood (°1939), sinds de jaren zestig actief in bewegingen voor het behoud van biodiversiteit, en tegen ontbossing, was een Australisch filosofe en ecofeministe, die zich bezighield met de ontwikkeling van een radicale ecosofie. Zij werkte voor de Universiteit van Californië, voor de Australische Nationale Universiteit van Canberra, en voor de universiteiten van Sydney, North Carolina en Montana. Zij speelt al geruime tijd een belangrijke rol in de ecofeministische theorievorming. Haar belangrijkste theoretische werken zijn *Feminism and the Mastery of Nature* (1993) en *Environmental Culture: the Ecological Crisis of Reason* (2002).

Val Plumwood was een uitzonderlijke vrouw, moeilijk, maar ook vriendelijk met een doordringende blik en een compromisloze standvastige intelligentie. Zij hield van muziek, vrede en chaos, en leefde op haar eentje in een kleine achthoekige woning in de wildernis in Australië. In 1985 overleefde zij daar op ongelooflijke wijze een massieve aanval van een krokodil, en schreef als filosofe hierover vanuit de ervaring als prooi. Tekenend voor haar was haar verzet tegen het afmaken van de krokodil, omdat zij zichzelf beschouwde als degene die het territorium van de krokodil geschonden had, en zij zich dus diende te verontschuldigen hiervoor. Op 29 februari is zij onverwacht overleden aan een beroerte. Zij was 67 jaar.

Plumwood stelt dat de milieufilosofie, en vooral de diepe ecologie zich heeft geïdentificeerd met de idee van het antropocentrisme als verantwoordelijke factor voor de natuurvernietiging (1997, p.327). De ecofilosofie is vanuit dat concept van mening dat onze moraliteit en rationaliteit moeten uitgebreid worden tot bepaalde categorieën niet-mensen. Onze moraliteit stoppen aan de grenzen van de menselijke species is immers antropocentrisch. Er is veel discussie binnen de ecofilosofie over het hoe van deze uitbreiding, hoever ze moet gaan en hoe die uitbreiding omgezet moet worden

in de praktijk voor groene actie, strategie en politiek. Om het antropocentrisme te doorbreken kan volgens Plumwood een begrip van de in het ecofeminisme ontwikkelde concepten van centrisme in het algemeen, en van het androcentrisme in het bijzonder, verhelderend zijn.

Aangezien vrouwen van individu tot individu verschillen en op veelvoudige manieren onderdrukt worden, moet het feminisme zich bezig houden met vele vormen van onderdrukking en met de onderlinge verbanden daartussen. Van daaruit is in feministische theorieën het centrisme-concept ontwikkeld, de idee van een algemene centrische structuur die aan de verschillende vormen van onderdrukking ten grondslag ligt. De verschillende centrismeconcepten vormen de basis van moderne bevrijdingstheorieën-politiek: andro- of fallocentrisme (antiseksisme), eurocentrisme (antikolonialisme), etnocentrisme (antiracisme), heterocentrisme (gay movement), antropocentrisme (groene beweging). Met het concept 'androcentrisme' stelt het ecofeminisme dat de vernietiging van de natuur het gevolg is van uitbuitingsstructuren binnen de menselijke samenleving, vooral de genderstructuren. Het probleem ligt dus niet zozeer in de relatie tussen mens en natuur, maar in fundamentele mispercepties van de mens zelf binnen zijn eigen menselijke samenleving.

Alle feministische stromingen wijzen het patriarchaat aan als belangrijkste belemmerende factor voor de verwezenlijking van de menselijke mogelijkheden. Het patriarchaat is een genderprivilegiërend systeem van machtsrelaties, dat subtiel aanwezig is binnen dominante sociale structuren, op alle sociale niveaus, in bijna alle culturen, gedurende bijna de hele geschiedenis. De verklaring voor de hardnekkigheid ervan ligt niet zozeer in de (overigens zeer aanwezige) openlijke discriminatie, maar in de conceptuele denkkaders.

Karen Warren definieert het patriarchale paradigma aldus:

Een patriarchaal conceptueel denkkader beschouwt traditioneel met mannen geassocieerde opvattingen, waarden, houdingen en veronderstellingen als de enige, als de standaard, of als superieur; het verleent een hogere status of meer prestige aan wat traditioneel geïdentificeerd werd als 'mannelijk' dan aan wat traditioneel geïdentificeerd werd als 'vrouwelijk'. Een patriarchaal conceptueel denkkader wordt gekenmerkt door waardehiërarchisch denken. (1987).

Het probleem ligt dus niet zozeer in de relatie tussen mens en natuur, maar in fundamentele mispercepties van de mens zelf binnen zijn eigen menselijke samenleving.

Dat betekent dat het sleutelmechanisme van de patriarchale overheersing niet zozeer openlijk institutioneel is, maar besloten ligt in onze meest fundamentele percepties, en dus moeilijker te bestrijden is.

Zoals andere ecofeministes, wijst Plumwood op het dualistisch karakter van de westerse rationaliteit, dat bestaat uit een netwerk van met elkaar samenhangende tegenstellingen: man-vrouw, cultuur-natuur, geest-natuur, mens-natuur, rede-gevoel, geest-lichaam, rationaliteit-intuïtie... Deze tegenstellingen zijn 'dualistisch' voorzover zij worden opgevat als exclusief en hiërarchisch: de ene pool is radicaal verschillend van en superieur aan de andere. De superieure kant bevat de eigenschappen die traditioneel worden toegeschreven aan mannen of aan 'de mens', de minderwaardige kant de eigenschappen die traditioneel worden geassocieerd met vrouwen of de natuur. In dit netwerk speelt volgens Plumwood de tegenstelling tussen rede en natuur en haar associatie met de tegenstelling tussen mannelijk en vrouwelijk een sleutelrol.

Een centrische structuur wordt dan beschreven als een almachtig subject in het

centrum, dat anderen met sets van negatieve eigenschappen in de marge construeert (androcentrisme, eurocentrisme, etnocentrisme, antropocentrisme...) (Nancy Hartsock). Dualistische tegenstellingen worden hierin als wezenlijke en dus onveranderlijke zijns- en waardeverschillen opgevat. Een centrische structuur heeft dan volgende specifieke kenmerken:

1. *Achtergrond*: ontkenning door het almachtige subject in het centrum dat het zelf afhankelijk is van de als inferieur beschouwde pool; de onderkant wordt als pure en onzichtbare *achtergrond* gezien voor de ervaringen en daden van de bovenkant.
2. *Radicale uitsluiting*: ontkenning van elke overlapping of continuïteit tussen boven- en onderkant; vorming van een diepe onoverbrugbare zijns- en waardeklouf.
3. *Inlijving (relationele definiëring)*: de onderkant wordt zuiver negatief gedefinieerd door het ontbreken van de eigenschappen, die de bovenkant in zijn superioriteit kenmerken.
4. *Instrumentalisering*: de onderkant wordt elke inherente waarde ontzegd, heeft slechts nutwaarde als grondstof of instrument voor het bereiken van de doelstellingen van de bovenkant.
5. *Homogenisering*: de onderkant wordt gehomogeniseerd en gestereotypeerd en niet in zijn individuele verschillen erkend.

Het dualisme ent zich steeds op bestaande verschillen, bijv. tussen de soorten, rassen, klassen, seksen, en stelt vervolgens dit verschil voor als een radicale zijns- en waardeklouf met een hiërarchische onderlinge relatie. Op deze wijze wordt de complexiteit van de werkelijkheid gereduceerd, en ontstaat er vijandschap en concurrentie in plaats van samenwerking. Dit soort denken is zo diep geworteld in ons hele wereldbeeld dat het een naturalisering van de dominantie (Rosemary Ruether) bewerkstelligt, alsof de tweedeling deel uitmaakt van de werkelijke aard of identiteit van zowel de dominante als de ondergeschikte leden, waardoor dominantie onvermijdelijk en 'natuurlijk' lijkt, en onderwerping 'gerechtvaardigd' wordt, een onderwerping die altijd met geweld gepaard gaat.

De ontwikkeling van het dualisme tussen mens en natuur verliep in de geschiedenis in drie stappen: eerst werd de rationaliteit tot het hoogste ideaal van het menszijn verheven, vervolgens werden de geest en de rede als tegengesteld aan de natuur verklaard, en tenslotte werd de natuur zelf als geest- en levenloze materie opgevat.

Wat de seksen betreft is er sprake van een identificatie van mannen met cultuur (rationaliteit, activiteit, doelgerichtheid, afstandelijkheid, openbaar leven, productiviteit...) en van vrouwen met natuur (lichamelijkheid, emoties, reproductie, passiviteit, privaat leven, huiselijkheid...). Het is de mannelijke kant van de dualismes die verheven en universeel gemaakt is als specifiek voor de species in plaats van genderspecifiek, en daarin ligt zijn kracht als instrument van dominantie. Vrouwen worden daarin gereduceerd tot inferieure, imperfecte menselijke wezens, die niet of in mindere mate beschikken over eigenschappen als moed, controle, rationaliteit en vrijheid, wat mensen maakt tot wat ze zijn. In alle betekenissen van rationaliteit wordt het ratioaspect in de tegenstelling hoger gewaardeerd en beschouwd als deel van de ideale menselijke aard. De idealen van de rationaliteit verschaffen ons op deze manier een mannelijk ideaal van menselijkheid. Val Plumwood argumenteert op basis hiervan dat de vraag wat 'menselijk' is, een uiterst problematische vraag is. Het

In het feminisme wordt de man-vrouw tegenstelling veelal beschouwd als de fundamentele tegenstelling, waarop alle andere onderdrukking gebaseerd is. Plumwood betoogt echter dat het dualisme zelf en binnen het dualisme de hiërarchisering, het fundament vormt van alle vormen van kolonisatie.

mannelijke model wordt immers eenvoudig als het ideale menselijke model aangezien.

In het feminisme wordt de man-vrouw tegenstelling veelal beschouwd als de fundamentele tegenstelling, waarop alle andere onderdrukking gebaseerd is. Plumwood betoogt echter dat het dualisme zelf en binnen het dualisme de hiërarchisering, het fundament vormt van alle vormen van kolonisatie, het fundament dat zij de *'master-category of reason'* noemt.

De logica van de kolonisatie: het 'meester-verhaal'

De structuur van het rede/natuur dualisme is een manier van kijken naar de wereld die eigen is aan de dominante, blanke, mannelijke, eurocentrische heersende klasse (Hartsock 1990), een manier om de wereld te verdelen in een almachtig subject in het centrum, de meester, en de constructie van marginale Anderen met negatieve eigenschappen of tekorten in de periferie.

Het aantal en het belang van de verschillen tussen de twee wordt gemaximaliseerd. De meester claimt voor zichzelf de rede en hogere doelstellingen, en kijkt neer op de vooral manuele werkzaamheden van de slaaf, terwijl de slaaf gedwongen wordt de eigenschappen van de meester uit zijn/haar arsenaal te bannen, intelligentie weg te stoppen, en onderdanig en passief te worden. Deze eigenschappen bevestigen dan de andere aard en lotsbestemming van de slaaf, hij of zij is een 'natuurlijke slaaf'. Wat eigenlijk een sociologisch gegeven is wordt vervolgens biologisch genoemd, of zelfs metafysisch, als behorend tot de fundamentele aard van de gekoloniseerde. Bijvoorbeeld de 'properheid' van de slaveneigenaar en de 'vuilheid' van de slaaf (die geen middelen kreeg om zich te wassen), de slaaf wordt lichaam, de slaaf wordt dier, de mannelijke slaaf wordt vervrouwelijkt. De kloof wordt met alle middelen en geweld in stand gehouden. De meester claimt in deze relatie zowel de rede als de volle menselijkheid.

In de geschiedenis van de samenleving plooit dit dualisme zich naar de veranderende sociale omstandigheden en weerspiegelt het zich in de verhoudingen tussen meester en slaaf, man en vrouw, kolonisator en gekoloniseerde, mens en natuur. In het moderne tijdperk van liberale economie en politiek worden rationeel egoïsme en instrumentalisme bepalend voor de mannelijke identiteit van het meestersubject in de publieke sfeer. De dualistische onderkant is de privé-sfeer, waarin de vrouwelijke identiteit door altruïstische zelfverloochening wordt bepaald. Het instrumentele karakter is hierin belangrijk: het welzijn van de ander (vrouwen, derde wereld, inheemse volkeren, natuur), kan voor het subject nuttig zijn om zijn eigen doelstellingen te bereiken, maar nooit kan het welzijn van de ander op zich deel uitmaken van de eigen uiteindelijke doelstellingen van het subject.

Het meestermodel van het egoïsme en van het instrumentalisme heeft vooral de wijze waarop in het Westen de verhouding van de mens tot de natuur wordt gezien, diep beïnvloed. In tegenstelling tot de vele culturen, die erkennen dat hun menselijke identiteit wezenlijk verbonden is met de grond en het land, ontkent het instrumentalisme deze verbondenheid. De grond, het land, de natuur zijn niets anders dan onderling vervangbare middelen voor de realisering van op zichzelf staande menselijke doeleinden. De natuurlijke wereld en de biosfeer worden behandeld als een stortplaats, als de veronachtzaamde, geïnstrumentaliseerde en onbelangrijke *achtergrond* voor het 'beschaafde' menselijke leven; zij zijn eerder de setting of het podium waarop datgene wat echt belangrijk is, het drama van het menselijk leven en de menselijke cultuur, zich afspeelt.

Een koloniseringsproces verloopt meestal in drie stadia: voorbereiding en rechtvaardiging, invasie en annexatie, instrumentalisering en toe-eigening. Vaak is er echter nog een vierde stadium: het stadium van 'het verslinden van de ander': een nog meer intense en totale vorm van instrumentalisering: de gekoloniseerde wordt voor de keuze gesteld tussen eliminatie of inlijving. Slechts degenen die in het rijk van het Zelf ingelijfd kunnen worden, die geen verzet bieden, mogen bestaan.

Uitbreiding van dit vierde stadium betekent een angstige toekomst. De rede verslindt systematisch de natuur als Ander. De instrumentalisering van de natuur neemt totaliserende vormen aan: alle planetaire leven wordt onder de invloedssfeer van de meester (het Zelf) gebracht. Verslinding is het project van het totaliserende Zelf, het koloniserende Zelf dat alle niet-geassimileerde andersheid voor de keuze stelt van eliminatie of inlijving. Door beide alternatieven wordt de/het Andere vernietigd. Het is een proces waarin datgene wat ingelijfd kan worden in het rijk van het Zelf mag bestaan in een geassimileerde vorm, en waarin datgene wat niet gebruikt kan worden, wordt geëlimineerd. Het creëert een slavenwereld, een 'gevormde-aarde' landschap, dat geen weerstand biedt, dat geen antwoord geeft, omdat het niet langer een eigen stem of taal heeft.

Dit vierde stadium wordt in toenemende mate waargenomen binnen de globale economie. Steeds meer eigent deze zich alle plaats op aarde toe, en berooft daarbij anderen en andere wezens met hun eigen ritme en behoeften, van hun plaats. In de globale economie tellen alleen producenten en consumenten mee: wie geen producent of consument voor de markt is, bestaat niet. Alleen wat geassimileerd kan worden mag bestaan. Het doel is de uitvoering van de cartesische droom van complete controle over de natuur als Ander, en de finale vernietiging van alle verzet dat de aarde als Ander kan bieden. Dit komt tot uiting in de opmars van de biotechnologie en van andere beheerstechnologieën, die de wereld herbevolken met geassimileerd, artificieel leven, en in het streven van de meesterwetenschap om alle globale energiestromen te kanaliseren naar de Rationele Economie.

Alleen wat geassimileerd kan worden mag bestaan. Het doel is de uitvoering van de cartesische droom van complete controle over de natuur als Ander, en de finale vernietiging van alle verzet dat de aarde als Ander kan bieden.

Gevaarlijk misvormde percepties en de natuur

De centrische structuur zorgt voor een vorm van rationaliteit, een kader, dat een bepaald soort opdringerigheid van het Zelf en onteigening van de Ander naturaliseert en rechtvaardigt, zoals dat gebeurt in eurocentrische, etnocentrische en androcentrische koloniseringsstructuren. De centrische structuur bereikt deze rechtvaardiging door ongevoeligheid voor de behoeften, de kracht en de prioritaire eisen van de Ander te promoten, en tegelijkertijd het geloof te versterken in de apartheid en superioriteit van de kolonisator, en diens recht om de Ander te onderwerpen. Hierdoor wordt de perceptie van de Ander vervormd. De overheersing die daaruit voortvloeit bevat gevaarlijke vormen van ontkenningen en misvattingen, die tot gevolg kunnen hebben dat de centrische waarnemer geen contact meer heeft met de realiteit van de Ander. Het overheersingsmodel is geen basis voor een gevoelig of betrouwbaar begrip en observatie van noch de Ander, noch het Zelf. Overheersing is een model van morele en culturele blindheid. Denk maar aan het eurocentrische model dat de Australiërs over de Aborigines deed/doet denken als halve beesten, zonder kennis, landbouw, cultuur

of techniek, als zwerfende nomaden zonder verbondenheid met het land, zonder religie, en die allemaal gelijk waren. Daaruit volgde dat het land een leeg land was dat ingenomen kon worden...

Zoals een aantal feministische denkers in verband met wetenschappelijke observatie hebben opgemerkt, is een waarnemings- en denkkader, dat als doel heeft de ander te onderwerpen en te ontkennen, geen goed kader voor aandachtige observatie en zorgvuldig begrip van die ander, en het is nog minder geschikt voor het ontwikkelen van levensstrategieën van wederzijds voordeel gebaseerd op wederzijdse behoeftebevrediging. (Plumwood 1997, p.344)

Als androcentrisme of antropocentrisme op soortgelijke wijze onze opvattingen over en percepties van de Ander, de natuur, structureert, dan creëert een dergelijk model op dezelfde wijze ecologische ontkenning en ecologische blindheid. Het gevolg daarvan is ongevoeligheid voor de intrinsieke patronen en dynamismes van de natuur, waardoor men alleen de 'wanorde' van de Ander ziet, die dringend behoefte heeft aan rationele orde door ontwikkeling. Door een dergelijk antropocentrisch model ontstaat een mechanistische opvatting van de wereld, die niet in staat is in de natuur andere centra van doelgerichtheid en behoeften waar te nemen. Zulk model is ongevoelig voor de behoeften van de Ander, en negeert zijn grenzen ten gunste van de eigen agressieve zelfmaximalisering. Door *inlijving* zal het de natuur uitsluitend zien in termen van menselijke behoeften; door *homogenisering* zal het deze Ander behandelen als een geheel van vervangbare en onderling inwisselbare eenheden die inspelen op deze behoeften, en de natuur behandelen als een oneindig manipuleerbare en onuitputtelijke bron. Dit klinkt als het dominante economische systeem: zowel het liberale kapitalistische als het marxistische model lijden aan ecologische ontkenning door de onvervangbaarheid, onverwisselbaarheid en grenzen van de natuur niet in rekening te brengen.

Wat dit antropocentrische model van rationaliteit vooral gevaarlijk maakt, is dat het een massieve ontkenning van de *afhankelijkheid* promoot als zou de natuur niet van wezenlijk belang zijn, en dat het door *radicale uitsluiting* de illusie versterkt dat de mens buiten de natuur staat, onkwetsbaar voor zijn grillen. Een model dat niet in staat is in de biosferische natuur een unieke, niet-verhandelbare en onvervangbare duurzame Ander te erkennen, waarvan alle leven op de planeet afhankelijk is, is fundamenteel anti-ecologisch. Ecologische ontkenning gecombineerd met de huidige omvang en snelheid van verbruik van hulpbronnen, de klimaatveranderingen en het uitsterven van soorten, betekent een regelrechte ramp.

De logica van de dominantie en de diepgewortelde structuren van het dualisme creëren 'blinde vlekken' in de opvatting van de dominante cultuur over zijn relatie met de biosfeer, opvattingen die de afhankelijkheid en de gemeenschap nog meer ontkennen dan tussen mensen het geval is. De vervormde waarneming en de ontkenningmechanismen zijn de reden waarom de dominante cultuur niet adequaat kan reageren op de crisis in de biosfeer en de toenemende degradatie van de natuurlijke systemen op aarde. Deze cultuur kan de biosfeer niet herkennen als een unieke, niet-verhandelbare, onvervangbare Ander, waarvan alle leven op de planeet afhankelijk is. De dominante cultuur blijft zich vastklampen aan identiteitsillussies buiten of boven de natuur. Het is de rechte weg naar zelfdestructie: aangezien het doel erin bestaat alles wat afhankelijk maakt te verslinden, eindigt het verhaal met de destructie van de

De dominante cultuur blijft zich vastklampen aan identiteitsillussies buiten of boven de natuur.

ander waarop hij steunt, en daarom met zijn eigen ondergang.

De gevaren van ecologische ontkenning zijn echter niet de enige reden waarom ecofeministen het antropocentrisme als een probleem beschouwen. Er is ook het misvormende effect van het antropocentrisme op de onderdrukkers, op de menselijke identiteit en de menselijke samenleving zelf. De structuur van het antropocentrisme misvormt en beperkt de menselijke mogelijkheden en wat we als mensen kunnen worden op dezelfde manier als de structuren van racisme en seksisme de identiteit van kolonisten en macho's of seksisten misvormen en bepalen. De structuur van het antropocentrisme behandelt de natuur niet alleen als ondergeschikt en zonder zelf; het construeert daarmee tegelijkertijd een misvormde dominante menselijke identiteit en dominante menselijke eigenschappen. Het effect daarvan op de menselijke identiteiten en culturen is enorm beschadigend, en de gedualiseerde behandeling van die sociale groepen en aspecten van de cultuur die geassocieerd worden met de natuur en het lichamelijke ondermijnt alle idealen van gelijkheid, democratie en vrijheid. Tenzij met het loslaten van het meesterconcept en het inzien van zijn falen een transformatie mogelijk is.

Het dualisme voorbij

De centrale stelling van Plumwood is dat de weg om het dualisme te overwinnen niet de ontkenning van verschillen is, maar een niet-hiërarchisch begrip van verschillen. De ontsnapping uit het dualisme dat gebaseerd is op verschil vereist de reconstructie van een relatie en een identiteit in termen van een niet-hiërarchische opvatting van verschil.

De erkenning dat dualisme eerder een politiek artefact is dan de natuurlijke orde der dingen, kan de voorwaarden scheppen voor effectief verzet.

Een dergelijke opvatting van verschil vereist systemen van denken, zorg, perceptie en besluitvorming, die de bijdragen van de naar de achtergrond verbannen Ander erkennen, en die de afhankelijkheid ervan erkennen. Zij zal de continuïteit bevestigen, de relaties op meer geïntegreerde wijzen opvatten en voorstellen, en

de valse hyperseparatie verbreken door de eerder ontkende overlappingsen weer op te eisen. Hierin moet zowel de identiteit van de onderzijde als die van de bovenzijde worden herzien. Gestreefd wordt naar een taal en een verhaal voor de onderzijde, naar positieve, onafhankelijke bronnen van identiteit, en naar steun van het verzet van de onderzijde. Het betekent de Ander te zien als een wezen met eigen behoeften, waarden en doelstellingen, een wezen wiens doelstellingen en behoeften onafhankelijk zijn van het Zelf, en die als zodanig gerespecteerd dienen te worden. Het betekent eveneens de erkenning van de complexiteit en diversiteit van de 'Anderen'.

Wanneer ook de afhankelijkheid van de aarde als ondersteunende Ander erkend wordt als een centraal gegeven van het menselijke leven, dan is het duidelijk dat een rationele cultuur die gericht is op overleving, vormen van rationaliteit ontwikkelt die wederzijds duurzame relaties tussen de mens en de aarde bevordert. In de samenleving tussen mensen zijn de beste voorbeelden van dergelijke wederzijds ondersteunende relaties te vinden in zorg, vriendschap en liefde. In dit perspectief verschijnen de agressief koloniserende en instrumentaliserende logica van de rationaliteit van de meester en de maximaliserende logica van de rationele economie als fundamenteel onintelligent, zelfs irrationeel om als ecologische en overlevingsstrategie te kunnen dienen.

Echter, als het dualisme zo allesdoordringend is, zo robuust dat het de hele

geschiedenis en de meeste culturen overleefd heeft, is het dan niet onvermijdelijk? Volgens Plumwood is het juist omdat het dualisme altijd geaccepteerd is als de *natuurlijke* orde der dingen, dat het zijn aura van onoverwinnelijkheid heeft gekregen. De erkenning dat dualisme eerder een politiek artefact is dan de natuurlijke orde der dingen, kan de voorwaarden scheppen voor effectief verzet. Het probleem is wezenlijk een probleem van perceptie, van het ontsnappen uit de tirannie van de onderworpen identiteit.

Het bevrijdingsmodel als praktisch model

De gemeenschappelijkheid van de centrische structuur in de verschillende centrismes maakt de transfer mogelijk van metaforen tussen verschillende soorten van onderdrukking. Maar het verheldert ook de manier waarop bevrijdingsperspectieven elkaar historisch ondersteund hebben, zoals in de 19de eeuw het verzet tegen de onderdrukking van vrouwen en tegen de slavernij, en in het midden van de 20ste eeuw de antiracistische bewegingen, de tweede feministische golf en de antimilitaristische beweging. Aangezien bevrijdingsmodellen een praktische oriëntatie hebben, ontstaan uit de reflectie van mensen betrokken in actieve sociale verandering, kan het model van Plumwood de kloof dichten tussen ecofilosofie enerzijds en praktische ecopolitiek en ecologische opvoeding anderzijds.

Groene beweging, groene denkers en activisten kunnen de radicale uitsluiting tegengaan door nadruk te leggen op de continuïteit tussen de mens en de niet-menselijke natuur, en op begrip voor het ingebed zijn van de mens in de natuur; ze kunnen ontkenning en het tot achtergrond maken van de natuur tegengaan door te benadrukken hoezeer we van de natuur afhankelijk zijn, en door instituten en vormen van rationaliteit aan te vallen die deze afhankelijkheid ontkennen, zoals de klassieke economie of bepaalde vormen van wetenschap; zij kunnen allerlei praktische projecten uitwerken om tegemoet te komen aan de behoeften van de natuur; zij kunnen homogenisering tegengaan door een ecologisch begrip van de natuurlijke diversiteit en zijn complexe interne orde te bevorderen; zij kunnen inlijving tegengaan door de ontwikkelingsgeschiedenis van de natuur te leren begrijpen; en zij kunnen instrumentalisering tegengaan door nederigheid te promoten, door te benadrukken hoeveel we niet weten, alternatieve zorgmodellen voor het land te ontwikkelen, van andere niet-instrumentele culturen te leren...

Dat klinkt misschien allemaal teleurstellend gewoon, hoewel niet gemakkelijk, en veel zorg en toewijding vereisend. Maar door deze praktische dingen te doen, doen ecologische activisten precies wat nodig is om de historische erfenis van het antropocentrisme tegen te gaan; hun praktijk is al doende een kritiek op deze mensgecentreerdheid.

De strategie van het veranderen van het meester-verhaal

Val Plumwood wijst erop dat, hoewel het meesterverhaal van kolonisatie diep in ons geworteld zit, we nog geen kunstmatig leven zijn, dat geheel op maat gesneden is naar de doelstellingen van de Meester. We hebben nog steeds kracht in ons om ons te verzetten tegen onze definiëring door de Meester als passieve geconditioneerde entiteiten. We blijven actieve en intentionele subjecten, en we kunnen nog steeds verandering teweeg brengen, in onszelf en in de loop van de sociale wereld. We

kunnen de meesteridentiteit leren herkennen en verwerpen in onszelf, in de cultuur, en in politieke en economische structuren.

Van groot belang hierin is, naast de herdefinitie van de mannelijke en vrouwelijke identiteit, het hervormen van de rede, weg van het meestermodel. Als rationaliteit een rol wil spelen in overleving op lange termijn, dan moet er een vorm voor gevonden worden die gevoeligheid voor de condities van ons bestaan op aarde bevordert, een vorm die de ontkende relaties van afhankelijkheid erkent en ondersteunt, een vorm die ons in staat stelt onze schuld tegenover de Anderen der aarde te erkennen. Dat betekent een democratische, samenwerkende, wederkerige cultuur creëren die het hiërarchisch dualisme overstijgt, breken met koloniserende relaties en een wederzijdse ethische basis vinden voor een verrijkende coëxistentie met de Anderen. Het betekent een zoektocht naar de rationaliteit van het wederkerige Zelf, het Zelf dat zich kan verheugen in de bloei van anderen, dat geniet van de verbondenheid, maar ook het verzet van de Ander kan waarderen en sterker kan worden van het verschil, om op die manier deel te nemen aan de grote dialogen met de Anderen der aarde over de gemeenschap van het leven.

Intersoortelijke dialoog

Dat communicatieve aspect werkt Plumwood verder uit in *Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason*. Ook daarin benadrukt zij steeds weer dat wat in de westerse cultuur voor rationaliteit doorgaat in feite hoogst irrationeel is. Op fundamenteel niveau is ons onvermogen om het feit te erkennen dat de natuurlijke wereld ons onderhoudt, en dat onze bloei afhankelijk is van haar bloei, een uitermate irrationeel antwoord op de wereld.

“Ware rationaliteit vereist sociaal en ecologisch gezonde beslissingen, en erkent de lichamelijkheid van kenners, de contextualiteit van alle kennis, en de noodzaak van zorg om te kunnen bloeien.” (2002)

Plumwood levert inspirerende beschrijvingen van realistische alternatieven voor arrogante epistemologieën en ethieken, en laat zich hierin inspireren door haar eigen diepe en intieme relatie met de meer-dan-menselijke wereld, en door inheemse wijsheid, in het bijzonder van aboriginal Australische en inheemse Amerikaanse denkers. In plaats van vast te lopen in misplaatste bezorgdheid over het idee dat elk gebruik van inheemse wijsheid koloniale toe-eigening inhoudt, of dat geen enkele stelling universeel geldt voor alle inheemse volkeren, verwijst Plumwood naar specifieke voorbeelden om duidelijk te maken dat intersoortelijke communicatieve ethiek geen abstract filosofisch ideaal is, maar een oude en nog altijd bestaande culturele praktijk.

Haar kritische argument draait rond de fundamentele observatie dat heersende opvattingen over rationaliteit het vrijwel onmogelijk maken niet-mensen te zien als subjecten op zichzelf, en als communicatieve wezens en systemen, die op vaak volslagen andere manieren dan mensen ‘aandachtig’ zijn. Maar als we openstaan voor de opvatting dat de ander potentieel communicatief is, zullen we de communicatieve rijkdom van de wereld ontdekken en zelfs zien dat deze vol ‘geest’ is, hoewel niet noodzakelijk ‘hetzelfde als wij’. Openheid voor wederkerige relaties met anderen vereist kennis, maar de werktuigen voor communicatie en dialoog zijn voorhanden: *“Het lezen van*

Als rationaliteit een rol wil spelen in overleving op lange termijn, dan moet er een vorm voor gevonden worden die gevoeligheid voor de condities van ons bestaan op aarde bevordert, een vorm die de ontkende relaties van afhankelijkheid erkent en ondersteunt

belichaamd gedrag maakt deel uit van ons aller leven, en is de gemeenschappelijke taal van alle belichaamde wezens." (p.192) Onze relaties met de wereld kunnen dus dialogen zijn, in plaats van monologen die ervan uitgaan dat alleen mensen, of elitemensen, in staat zijn tot betekenisvolle communicatie.

BIBLIOGRAFIE

Val Plumwood, *Feminism and the Mastery of Nature*, Londen/New York, Routledge, 1993.

Val Plumwood, 'Androcentrism and Antropocentrism: Parallels and Politics', in: Karen Warren (red.), *Ecofeminism*, Indianapolis, Indiana University Press, 1997.

Val Plumwood, *Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason*, Routledge, 2002.

Karen Warren, 'Feminism and Ecology: Making Connections', *Environmental Ethics*, 9:11, 1987, p. 3-20.

Karen Warren (red.), *Ecofeminism: Women, Culture, Nature*, Indianapolis, Indiana University Press, 1997.

<http://valplumwood.com/>

BIO

Jeanneke van de Ven is psychologe, ecofeministe en coördinator van Aardewerk, beweging voor radicale ecologie.